Plakboek nummer 2, deel 4.

Inhoud:

De vrije Fries.

Het offermes van Appelscha.

Grafheuvel afgegraven bij Wijnjeterp.

Oude begraafplaats in Vledder ontdekt.

Een merkwaardige Veluwse steentijd cultuur.

Het zogenaamde steengraf bij Appelscha.

Een oude Gerechtsplaats.

Een belangrijke opgraving onder Makkinga.

Uit een ver verleden, de grafheuvels.

Een tocht door Friesland.

74

De Vrije Fries.

Het 29ste deel van bovengemeld, door het Friesch Genootschap te Leeuwarden uitgegeven tijdschrift, getuigt in de eerste plaats van opmerkelijken vooruitgang van onze kennis der oudste geschiedenis van Friesland's zand- en veenstreken. Van het in 1925 aangevangen en in 1928 op grooter schaal voortgezette systematisch onderzoek van praehistorische grafheuvels onder Oosterwolde, in den Zuid-Oosthoek, spreekt het geïllustreerde artikel van Dr. A. E. van Giffen. Dergelijke heuvels waren tot dusverre op Friesch territoriaal gebied onbekend, met gevolg, dat wel eens getwijfeld is aan de vroege bewoning der zand- en veenstreken in het Z.O. der provincie, ondanks het feit, dat daar herhaaldelijk steenen en bronzen wapenen en werktuigen werden gevonden. De drie laat-neolitische grafheuvels bij Langedijk, die in 1928 werden onderzocht, bleken omstreeks 2000 jaren vóór onze jaartelling te zijn opgericht, telkens voor één enkele, aanzienlijke, onverbrand bijgezette afgestorvene. De grafkuilen, waarin het vergane lijk zich soms als een schaduw afteekende, liggen onder het niveau van het omringende heideveld. Er over heen is een heuvel opgetast. Zij zijn omringd door één of meer kringvormige palissaden, soms ook door een ringgracht. De in de graven gevonden bijgaven bestonden uit bekers van gebakken aarde, steenen bijlen, een mes en kleine instrumentjes van vuursteen, die zullen worden overgedragen aan het Friesch Museum.

Iets jonger was een vroege bronstijd-palissaden heuvel te de Knolle bij Weper.

Bij het voormelde sluit zich aan een eveneens geïllustreerd opstel van den heer H. J. Popping over de Praehistorische vuursteen-werkplaatsen in Friesland. Deze studie brengt de belangstellenden bij meerdere, soms uitgestrekte terreinen, waar de praehistorische bewoners van Friesland's Z.-Oosthoek kennelijk hebben gewoond en gewerkt. Plekken, waar bepaalde, door hen vervaardigde en gebruikte instrumentjes van vuursteen zoo talrijk voorkomen, dat nu eerst recht beseft wordt, dat de grafheuvels niet uit de lucht zijn komen vallen en dat werkelijk in hunne omgeving, vóór het begin onzer jaartelling, heel wat menschen hebben gewoond en den strijd om het bestaan met primitieve middelen hebben gestreden. In zijn voorwoord merkt Mr. Boeles op, dat dergelijke nederzettingen op vele plaatsen in het Nederlandsche diluvium aanwezig zijn geweest. Tot dusverre is echter op de daar gevonden kleine instrumentjes van vuursteen slechts min of meer terloops de aandacht gevestigd. Opmerkelijk is wat Dr. van Giffen in eerstgemeld artikel van deze Friesche vondsten zegt.

Zijne vroegere opvatting, dat de hunnebedden- en bekercultures de oudste en eerste, speciaal in de noordelijke gedeelten van ons vaderland, zouden wezen, is aan het wankelen geraakt.

Niet onmogelijk, ja zelfs meer en meer waarschijnlijk lijkt het hem, dat onze bodem nog sporen van veel vroegere beschavingen bewaard en opgeleverd heeft. Daartoe zou hij willen rekenen een deel van de door den heer Popping beschreven artefacten, en wel in het bijzonder de geometrische van Tardenoisien-Azilientype, gevonden bij Appelsga en Bakkeveen. Deze soort is tot dusverre door hem nimmer in hunnebedden of grafheuvels aangetroffen.

Dr. P. Leendertz Jr. leert ons den dichter P. C. Hooft kennen als landeigenaar in Friesland. Hij behoorde tot de schuldeischers van Friesland en zijne brieven bewijzen, dat Friesland in de 17e eeuw nu niet bepaald behoorde tot de vlot betalende debiteuren. Om zich te dekken kocht Hooft een deel der landerijen, die de provincie wel moest verkoopen om schulden te delgen.

Mevrouw Dr. van Brakel-Imminck beschrijft merkwaardige gebruiken bij het Sint-Nicolaasfeest te Hollum op Ameland, waar zij eenige jaren gewoond heeft. Fraaie, gekleurde reproducties, naar teekeningen van Mejonkvr. I. van Eysinga verluchten deze interessante bijdrage.

Mr. P. C. J. A. Boeles doet een mededeeling omtrent een club van Franeker patriotten, die in 1785 werd opgericht onder den naam van De Sondags Theecomparitie. De club gebruikte een in het artikel afgebeeld cachet, voorstellende een theepot met omschrift: Dese beschermen wij, 1785.

Nwe. R. dامse Crt. 1.8.29

De Vrije Fries.

Verschenen is het 29ste deel van het tijdschrift van het „Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde", onder redactie thans van mr. P. C. J. A. Boeles, mej. R. Visscher en dr. S. Cuperus.

Dit deel getuigt in de eerste plaats van opmerkelijken vooruitgang van onze kennis der oudste beschaving van Friesland's zand- en veenstreken. Van het in 1925 aangevangen en in 1928 op grooter schaal voortgezette systematisch onderzoek van praehistorische grafheuvels onder Oosterwolde, in den Z.O.hoek, spreekt het ruim geïllustreerde artikel van dr. A. E. van Giffen.

Dergelijke heuvels waren tot 1925 op Friesch territoriaal gebied onbekend, met gevolg, dat wel eens getwijfeld is aan de vroege bewoning van gezegd deel der provincie. Ondanks het feit, dat daar herhaaldelijk steenen en bronzen wapenen en werktuigen werden gevonden. Drie laat-neolithische grafheuvels, die in 1928 bij Langedijk werden onderzocht, bleken omstreeks twee duizend jaar vóór onze jaartelling te zijn opgericht. Telkens voor één enkele, stellig aanzienlijke, onverbrand bijgezette afgestorvene.

De grafkuil, waarin het vergane lijk zich soms als een schaduw afteekende, ligt onder het niveau van het omringende heideveld. Er over heen is een heuvel opgetast. Hij is omringd door één of meer kringvormige palissaden, soms ook door een ringgracht. De aan de dooden in het graf meegegeven zaken bestonden uit bekers van gebakken aarde, steenen bijlen, een mes, een pijlspits en kleine instrumentjes van vuursteen. Deze oudheden zullen worden overgedragen aan het Friesch Museum te Leeuwarden.

Iets jonger was een vroege bronstijd-palissaden heuvel te de Knolle bij Weper.

Bij het voormelde sluit zich aan een eveneens geïllustreerde studie van den heer H. J. Popping, correspondent van het Friesch Genootschap te Oosterwolde. Hij behandelt de Praehistorische vuursteen-werkplaatsen in Friesland en brengt de belangstellenden bij meerdere soms uitgestrekte terreinen, waar de praehistorische bewoners van Friesland's Z.-Oosthoek kennelijk hebben gewoond en gewerkt. Plekken waar bepaalde door hen vervaardigde en gebruikte instrumentjes van vuursteen zoo talrijk voorkomen, dat nu — gelijk mr. Boeles in zijn voorwoord opmerkt — eerst recht beseft wordt, dat de grafheuvels niet uit de lucht zijn komen vallen en dat werkelijk in hunne omgeving, vóór het begin onzer jaartelling, heel wat menschen hebben gewoond en den strijd om het bestaan met primitieve middelen hebben gestreden.

Een deel van deze micro-lithen en wel die met z.g. geometrische vormen, gevonden o. a. bij Appelscha en Bakkeveen, zijn naar het gevoelen van dr. van Giffen nog ouder dan de tijd der hunnebedden en palissaden-heuvels.

Dr. P. Leendertz Jr. leert ons den dichter P. C. Hooft kennen als landeigenaar in Friesland. Hooft behoorde tot de schuldeischers van Friesland en zijn brieven bewijzen, dat deze provincie in de 17e eeuw hare crediteuren slecht betaalde. Om zich te dekken kocht Hooft een deel der landerijen, die Friesland wel moest verkoopen om schulden te delgen.

Mevrouw dr. van Brakel—Imminck beschrijft merkwaardige gebruiken bij het Sint-Nicolaasfeest te Hollum, op Ameland, waar zij jaren lang gewoond heeft. Fraaie, gekleurde reproducties naar teekeningen van mejonkvrouw I. van Eysinga, verluchten deze interessante bijdrage.

Boasumer mjitte is de titel van een studie van S. Lootsma. Wanneer moeder met thee- of chocoladeschenken eens heel royaal is, dan zegt men in Friesland, dat ze „Bozumer maat" gegeven heeft. De heer Lootsma legt uit hoe men er toe kwam zich aldus uit te drukken.

Mr. P. C. J. A. Boeles deelt ten slotte een en ander mede omtrent een club van Franeker patriotten, die in 1785 werd opgericht onder den stellig niet alledaagschen naam van De Sondags Theecomparitie. Bij een onschuldig kopje thee las men dan grenzende couranten en tijdschriften, die de regeeringsmaatregelen aan scherpe kritiek onderwierpen. Op het lakstempel van de club is een theepot afgebeeld met omschrift: Dese beschermen wij, 1785.

HET OFFERMES VAN APPELSCHA.

OPGRAVINGEN IN ZUID-OOST FRIESLAND.

„De schoonste praehistorische steencultuur van ons land". — Beschaving uit het oudere steenen tijdperk.

INTERESSANTE VONDSTEN.

LEEUWARDEN, Oct. — In wetenschappelijke kringen, tot ver buiten ons land, bestaat meer dan gewone belangstelling voor de bestudeering van wat door den bekenden Frieschen archaeoloog Popping is genoemd „de schoonste praehistorische steencultuur van ons land". Deze oudheidkundige toch heeft voor het eerst in den Zuidoosthoek van Friesland sporen ontdekt van een beschaving uit het oudere steenen tijdperk; vondsten werden gedaan uit een drietal jong-palaeolitische nederzettingen, die o.a. behooren tot het Magdalenien. Zij vertegenwoordigen culturen, die lang voor den tijd der hunnebedden, minstens 10.000 tot 25.000 jaren voor Chr. hebben gebloeid.

Het Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde vormde een fonds, waaruit de kosten van een nader wetenschappelijk onderzoek ter plaatse kunnen worden bestreden. Onlangs heeft de oudheidkundige dr. Van Giffen, met den palaeo-botanicus dr. Florschütz, zijn tenten opgeslagen in het dal van de Kuinre (Tjonger), ten einde aldaar de opgravingen te leiden. Een en ander geschiedt in nauwe samenwerking met den heer Popping en het Friesch Genootschap. Een terrein werd uitgekozen, dat grenst aan het zoogenaamde „Lochtenrek" onder Makkinga. De deskundigen vestigden zich voor hun wekenlang onderzoek aan den Noordelijken kant van het dennenboschje, dat het einde van den zandrug bedekt.

Onder de groene vlakte, welke zich hier aan het oog vertoont, bevinden zich de merkwaardige veenlagen, die niet alleen voor de archaeologie, doch ook voor het pollen-analytisch onderzoek van het hoogste belang zijn. Lochtenrek komt op een oude kaart van Eekhoff voor als „Luchtenrek". Vermoedelijk beteekent de naam: een loch, dat is een gat, en rek: getimmerte; volgens Popping zou de naam een houten brug over een diepte, beteekenen. Dit stemt overeen met de feiten, want jaren geleden bevond zich daar ter plaatse een vlonder over het riviertje de Kuinre. Het eerste onderzoek leverde al tallooze vuursteenwerktuigen op. Deze vertellen den archaeoloog van een periode, minstens twintigduizend jaar geleden, ten tijde, dat de laatste ijstijd ten onzent nog zijn invloed deed gevoelen. Toen het koude, vrijwel arctische klimaat nog heerschte, is de streek tal van malen bewoond geweest.

Bij een bezoek aan den heer Popping wees deze er ons op, dat in de werktuigen, welke in het Kuinre-atelier zijn opgegraven, twee cultuurphasen tot uiting komen. De eene stemt goeddeels overeen met de culturen te Donkerbroek en te Oosterwolde (Prandinge), de andere met de Veluwsche cultuur van Elspeet en Sleeswijk-Holstein. Beide zullen in het raam van het Fransche Aurignac-Magdalenien moeten worden ondergebracht, zonder daarmee nochtans geheel overeen te stemmen. Er werden door den primitieven mensch in den bodem dezer streek meesterstukjes achtergelaten, die ons verstomd doen staan, hoe dergelijke teere instrumentjes uit de broze en onhandelbare vuursteen gemaakt konden worden.

Het terrein behoort onder het dorp Makkinga. De zandrug, waarover de weg naar „Lochtenrek" liep, teekent zich duidelijk af achter de boerderij van den heer Stelma, thans door Popping „La Madeleine" gedoopt, en loopt verder in Noordelijke richting naar de rivier. Tijdens betrekkelijk gunstige weerstoestanden hebben de onderzoekers hier naarstig gearbeid en de eerste belangrijke resultaten van hun inspanning mogen vergaren. Want het gelukte sporen van de z.g. Lochtenreksche cultuur in den diluvialen bodem van het boschje op te sporen. Zelfs kon men deze vervolgen tot in den zandigen rivierbodem onder het veen.

Bij deze opgravingen kwamen enkele antieke voorwerpen te voorschijn. Het waren: een fraai soort steenen strijdbijl met steelgat, die omstreeks 1800 jaren voor onze jaartelling daar in het veen is weggezakt; voorts enkele stukken hertshoorn en een schedelfragment van een eland. Ook kon men enkele brandkuilen blootleggen; daar werd gestookt door primitieve menschen, die leefden aan het einde van den ijstijd. Met belangstelling mag men uitzien naar het volledige rapport omtrent de wetenschappelijke beteekenis van de nieuwe vondsten uit de z.g. Lochtenreksche cultuur.

Een van de fraaiste vondsten door den heer Popping in den Zuidoosthoek van Friesland gedaan, bestaat uit het z.g. offermes van Appelscha (brons), een massieven half gesloten bronzen ring, twee in elkaar gedraaide spiraalvormige armbanden van brons, en een bronzen mes met afgebroken punt. Het prachtig bronzen mes ter lengte van 36 c.M. en nog geheel gaaf, werd bij Appelscha gevonden. Mr. Boeles schat de vervaardiging van dit mes op omstreeks duizend jaar voor onze jaartelling. Prof. Kapteyn te Groningen, rekent het bronzen offermes van Appelscha tot 'n groep vondsten, die z.i. onwederlegbaar bewijzen, dat de oorsprong en verre voorloopers van het runenschrift zijn te vinden aan het oevergebied der Noordzee in den tijd van het eerste deel van het tweede millennium voor Chr., te weten de oudere bronsperiode. Prof. Kapteyn beschrijft het mes als een offermes, ongeveer behoorende tot de derde periode van Montelius. Het heft is van Kretischen stijl, doch het voorwerp is Germaansch gietwerk. Op dit heft staan aan beide zijden ingegoten teekens, die men o.a. terugvindt op den discus van Phaistos (Kreta).

Mr. Boeles blijkt het in dezen met prof. Kapteyn niet eens te zijn. Hij vergeleek de versiering van het heft met de op de schijf van Phaistos op Kreta ingedrukte teekens, doch zag geen onmiskenbare punten van verwantschap. Mr. Boeles beschrijft de versiering als een reeks van dertien rechthoeken; deze opvatting, dat het rechthoeken zijn en geen Kretische teekens, vindt steun in de gelijksoortige versiering der heften van de te Valthe en Vroomshoop gevonden messen. Van andere zijde is de veronderstelling gewaagd, dat in de versiering op het bronzen mes van Appelscha ons een vóórhistorische jaarkalender uit den tijd van 1000 jaar voor Chr. bewaard is gebleven.

De bronzen ring werd gevonden bij het turfmaken in het groote veen van Fochteloo, onder de veenlaag. De armbanden werden opgehaald bij het baggeren van laagveen onder Langedijke. Deze cylindrische bronzen armbanden werden door de vrouwen gedragen en komen reeds voor in grafheuvelvondsten, die behooren tot den ouderen bronstijd. Het mesfragment werd gevonden in het riviertje de Kuinre. Al deze vondsten behooren tot de collectie Popping, die door het Friesch Museum werd aangekocht.

(Nadruk verboden).

Onder: het fraaie offermes van Appelscha. Boven: v.l.n.r. bronzen mes met afgebroken punt; een massieve half gesloten ring en twee in elkaar gedraaide, spiraalvormige bronzen armbanden.

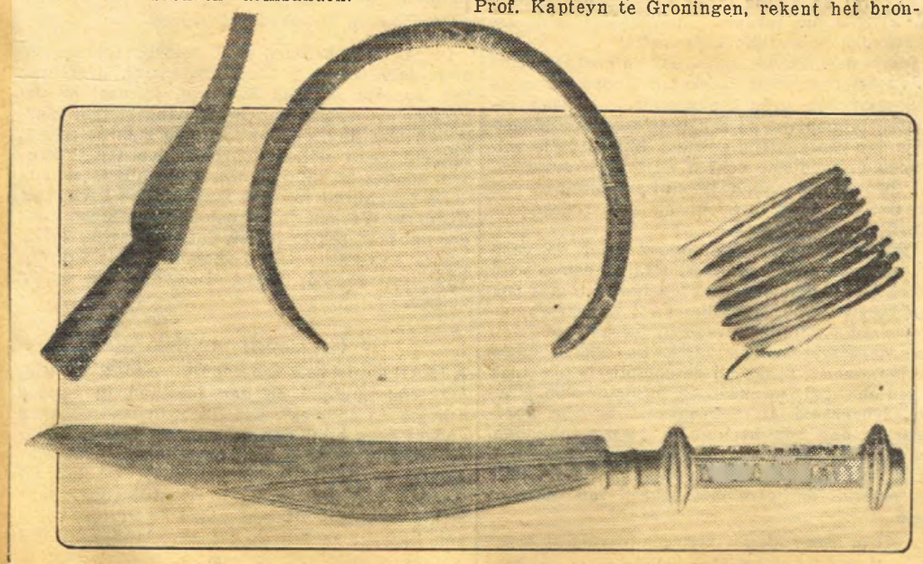

Telegraaf 2-
26/10.36.

Lochtenrek andermaal, met de vermelding dat zich te hier ooit een vlonder heeft bevonden om het riviertje de Kuinder over te steken.
+ Locatiegegevens over het offermes van Appelscha en andere bronzen uit de omgeving van O'wolde.

Grafheuvel afgegraven

Nabij de Poostweg te Wijnjeterp

Ongeveer honderd meter uit de oostzijde van de Poostweg onder Wijnjeterp was een kleine verheffing in de heide zichtbaar, die kenners op het eerste gezicht al voor een grafheuvel aanzagen. De heide daar is tamelijk vlak. Slechts één langzaam glooiende verhevenheid, zo goed als cirkelrond, met een inzinking in de top, bevond zich daar. Dit wijst bijna altijd op mensenarbeid. Zó maakt de natuur geen heuveltjes. Toen wij er dan ook met den heer Popping uit Oosterwolde en enkele anderen bijkwamen, stond het oordeel dadelijk vast: dit is een grafheuvel, al hadden ook groter deskundigen een ander oordeel uitgesproken.

Maandag begon de heer Popping met behulp van enige arbeiders aan de afgraverij. Er werd een brede sleuf dwars door de top gegraven. Vlak onder de heiplaggen lag het witte zand, dat overal voorkomt. Maar toen de sleuf ruim een meter diep was, kwam de vaste grond bloot, die nog nimmer vergraven was. Deze grond werd zeer nauwkeurig afgevlakt en toen tekenden zich eigenaardige grijze plekken op het bruin-gele zand af. Deze plekken bestonden uit veel losser zand. Daar was eenmaal in de oorspronkelijke grond gegraven. Zeer langzaam, centimeter voor centimeter werd de bodem

Stenen hamer uit de grafheuvel bij Wijnjeterp

nu afgeschaafd. Telkens tikte de schop tegen een hard voorwerp, dat meestal een vuursteensplinter was, met twijfelachtige sporen van bewerking. Daar tikte de schavende schop weer. De vingers van den arbeider tastten opnieuw, om het steentje te zoeken, maar deze keer was het te groot. Het zat vast. Voorzichtig met de vingers er langs. Een glad groot zwart vlak kwam boven. Een bijl, neen, een urn; nee, wacht maar even; hier is ie al, een „hammer, in striidhammer".

Een prachtige, mooi gepolijste hamer, met zuiver rond geslepen steelgat, hield de arbeider in de hand. Het bewijs was geleverd, dat het een grafheuvel was. Dergelijke gereedschappen worden steeds bij het graf gevonden. Het werk werd gestaakt, om een fotograaf er bij te halen.

Dinsdag is er verder gegraven. Er kwamen nog een mes, een bijltje en een pijlpunt te voorschijn, alle van vuursteen, bekapt en bijgeslepen. De hamer is niet van vuursteen, maar van een granietachtig gesteente (vermoedelijk gabbro). Dit materiaal kan alleen maar door slijpen gevormd worden, terwijl vuursteen door slaan of kappen zijn bruikbare vorm krijgt.

Van het lijk werd niets gevonden. Ja, het zand ter plaatse was zonderling zwart. Maar de eigenlijke substantie is geheel vergaan.

Hoe oud zijn nu de gevonden voorwerpen?

Dit is op duizend jaar na niet precies te zeggen. We hadden hier ontegenzeggelijk een heuvel uit 't stenen tijdperk ontgraven. De hamer — van gepolijste steen — wijst op de late steentijd; zo ongeveer het einde van deze periode. De bekapte vuursteen wijst op een iets oudere tijd. Natuurlijk zijn ook in die vroege tijden ouderwetse en moderne vormen naast elkaar gebruikt. Het begraven van de dode zonder steenbedekking, zo in de schone grond, is ook een zeer oud gebruik. De hunebedden zijn van latere datum. Deze worden gedateerd plm. 1800 voor Christus. De bekende urnen, waarin de as van den verbranden dode geborgen werd, werden weer later gebruikt.

We mogen dus zeggen, dat deze vondsten 4000 jaar oud zijn; dan zijn we — fouten van een kleine duizend jaar buiten beschouwing gelaten — tamelijk nauwkeurig. Deze vondsten bewijzen nog weer eens, dat zandgronden van Oost-Friesland bewoond zijn geweest van de allervroegste tijden af.

Toen de Batavieren 100 jaar voor Christus geboorte de Rijn afzakten en zich hier nederzetten, was dit voorzeker niet het begin der geschiedenis.

Deze steentijdvondsten zijn van veel eerbiedwaardiger ouderdom.

M. G. W.

18-6-39

OUDE BEGRAAFPLAATS TE VLEDDER ONTDEKT.

VLEDDER, 10 Juni. Eenigen tijd geleden hoorden we, dat ten Noorden van ons dorp een oude begraafplaats was ontdekt. Vanmiddag troffen we den heer H. J. Popping uit Oosterwolde in het z.g. Coelingsveld, waar hij met een tweetal arbeiders, die meer dergelijk werk hebben uitgevoerd, bezig is met opgravingen. Het Coelingsveld behoort in eigendom aan den heer J. Smit alhier, die aan den heer Popping met groote welwillendheid toestemming verleende tot deze opgraving.

De heer Popping vertelde ons, dat hij vorig jaar op een wandeling in deze omgeving ontdekt had, dat hier waarschijnlijk een oude begraafplaats aanwezig was. Verschillende heuveltjes op een hoogen zandrug wezen daar op, terwijl de aanwezigheid van het riviertje de Vledder Aa in de onmiddellijke omgeving vestiging van menschen in zeer ouden tijd niet onwaarschijnlijk maakte. Eenige voorloopige opgravingen bewezen de juistheid van deze veronderstelling.

Thans is de heer Popping bezig met systematische opgraving. Het grafveld bestaat volgens den heer Popping uit zeer vele brandgraven. Een aantal urnen en potten met beenderen van verbrande lijken werd reeds gevonden. Een paar grootere tumuli (heuvels) wezen op den aanleg van het grafveld in den laten bronstijd (plm. 1000 j v. Chr.). Het loopt dan eenige eeuwen door. De woonplaats van de bewoners, die waarschijnlijk niet ver van de begraafplaats lag, is nog niet gevonden.

Een volledig overzicht van het geheel kon de heer Popping nog niet geven.

Binnenkort hopen we nog nadere bijzonderheden te kunnen vermelden.

Nieuwe Gron. 11 Juni 39

EEN MERKWAARDIGE VELUWSCHE STEENTIJDCULTUUR

DOOR

JO BEZAAN en H. J. POPPING

(Met teekeningen van Jo Bezaan)

In het voorjaar van 1933 vonden wij op een diluvialen heuvelrug, in pas ontgonnen heidegrond, onder het dorp Leuvenum op de Veluwe een aantal merkwaardige vuursteenen werktuigen. De geheele oogst, die we na nauwkeurig zoeken konden bergen, bestond uit 90 artefacten. Hoewel dus het station niet uitgebreid genoemd mag worden, er tegenover staat, dat het gevonden materiaal over 't geheel zeer fraai is en door zijn type en grootte vooralsnog een geheel aparte plaats inneemt in de Nederlandsche praehistorie.

Het bijzondere in dit geval is wel, dat we nergens in ons land ooit iets hebben kunnen ontdekken, dat in wezen met deze cultuur overeenkomt. Alleen St. Geertruid en Rijckholt (L.) leveren ongeslepen werktuigen van deze grootte. Overigens is er, zoowel in de soort van silex als in de typologie, verschil met de Zuid-Limburgsche industrie.

We geven bij dit artikeltje afbeeldingen van een aantal stukken, waardoor een vrij goed overzicht dezer cultuur wordt verkregen.

Op zichzelf beschouwd behoeft de noviteit dezer cultuur nog geen criterium te zijn voor een bijzonderheid voor ons land. Immers, er zijn in Nederland in de laatste jaren meer culturen geconstateerd, die een tijdlang nieuw genoemd mochten worden of nog mogen worden.

Er zijn echter bijkomstigheden. Daar is ten eerste het feit, dat alleen afgewerkte artefacten werden gevonden. Er was niet het minste spoor van afval, dat aan vervaardiging ter plaatse zou doen denken; ook ontbraken de kernstukken, nucleï. Dit wijst dus op import te Leuvenum.

Ten tweede: op de Veluwe, ja eigenlijk in geheel Nederland komen onder de zwerfsteenen — we zonderen dus het mijngebied van Zuid-Limburg uit — geen groote, gave knollen voor, uit welke de gereedschappen zouden kunnen worden vervaardigd. Daarbij komt nog, dat de steenen alle van gelijk getinte silex zijn gehouwen en vooral onder onze noordelijke zwervers komen allerlei kleuren voor.

We mogen dus vaststellen, dat onze Leuvenumsche cultuur door een of andere stam is meegebracht en dan vrij zeker uit het buitenland.

Vanwaar komt nu deze import?

Het is ons helaas nog niet mogen gelukken het antwoord op deze vraag te vinden. Gelijk gezegd, er zijn principiëele verschillen met Rijckholt; eveneens met de ons bekende Belgische culturen. Wanneer we echter zien, dat in de palaeolithische stations van ons land roode oker (Rötel) wordt gevonden, dan zou het ons ook niet verbazen, wanneer we bv. een aantal goede vuursteenen werktuigen aantroffen, die uit Frankrijk werden meegebracht of binnengebracht.

Zeer jammer is, dat door het in cultuur brengen van den grond, waarin de steenen verborgen hebben gelegen, van pollen-analytisch onderzoek geen sprake meer kon zijn, temeer nu dateering op typologische gronden door onze onbekendheid met volstrekt analoge culturen thans nog vrijwel onmogelijk is.

Poogt men toch nog eenigen vasten grond voor de chronologie op de typen te vinden, dan gaat men onwillekeurig denken aan grove werkstukken uit het vroege neolithicum. Maar elke duidelijke aanwijzing naar het neolithicum ontbreekt, terwijl vele stukken meer een palaeolithischen vorm hebben. Ook ontbreekt elk spoor van slijp. Verwantschap met Tardenoisien, Magdalenien en Aurignacien is er niet. Artefacten als Nos. 1 en 3 lijken op „Faustkeilen". De laurierbladvorm van typen als Nos. 9 en 17 doet denken aan Mousterien. Iets concreets vermogen we hier echter niet naar voren te brengen.

Moet dus onze tekst bij de afbeeldingen der prachtige Leuvenumsche stukken kort zijn en moeten we omtrent de chronologie hiervan nog geheel een vraagteeken plaatsen, we meenen toch dat de publicatie der vondst nuttig kan zijn. Deze groep artefacten toont ons weer eens, dat de praehistorie van ons land veel rijker is, dan men voor enkele jaren had durven droomen. De mogelijkheid bestaat ook, dat het raadsel van Leuvenum door het wereldkundig maken der vondst spoediger opgelost zal worden.

De artefacten zijn op $^1/_2$ der ware grootte afgebeeld en zijn alle in ons bezit.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15a
15b
16
17
18
19

Het zoogenaamde steengraf bij Appelscha

Na de op 29 April j. l. gehouden algemeene ledenvergadering van het „Friesch Genootschap" verscheen in onderscheiden bladen een ingezonden artikel van den heer H. J. Popping te Oosterwolde, handelende over het optreden van het Genootschap in verband met het door den heer Popping te Appelscha ontdekte vermeende steengraf, waarin de laatste o.m. schreef, dat het genootschap in deze zaak „een rol heeft gespeeld, geheel in strijd met zijn plicht om de bestudeering van Frieslands historie te steunen".

Hierin vond 't Genootschapsbestuur aanleiding om in het thans verschenen jaarverslag over 1932 uitvoerig mededeeling te doen van hetgeen in dezen is geschied.

Uit een en ander blijkt, dat op 9 Jan 1932 ten verzoeke van den heer Popping de Genootschapsbestuurders Ottema, Wiegersma en mr. Boelens met den heer Popping het object ter plaatse hebben geschouwd. Echter onder zeer ongunstige omstandigheden, want de steengroep lag grootendeels onder water.

Met goedvinden van den heer Popping heeft daarna het Genootschapsbestuur Dr. A. E. van Giffen te Groningen, den bekenden archeoloog, verzocht een onderzoek in te stellen. Op 5 Maart 1932 had dit onderzoek plaats De conclussie van Dr. van Giffen, wiens rapport ook aan den heer Popping werd toegezonden, luidde: „dat wij hier te doen hebben met een toevallige groep van erratische blokken, zooals in de door het postpliocene landijs gevormde zand- en leemgronden herhaaldelijk wordt aangetroffen".

Het bestuur oordeelde op grond van dit rapport geen termen aanwezig om gelden voor een verder onderzoek beschikbaar te stellen.

De heer Popping wendde zich tot dr. J. H. Holwerda en diens assistent dr. F. G. Bursch te Leiden en deelde, nadat deze de zaak hadden onderzocht, zelf in de bladen mede, dat dit onderzoek van archeologisch standpunt negatief resultaat had gehad „Op archeologische gronden kon de heer Bursch geen definitieve erkenning als steengraf afleggen, immers resten van begraving werden niet gevonden".

Het Genootschapsbestuur voegt aan deze mededeelingen nog het navolgende toe:

De leden kunnen nu zelf, uit de bloote vermelding der feiten, nagaan hoe ongemotiveerd dit verwijt (n.l van den heer Popping) is geweest.

Dit blijkt ook duidelijk uit de omstandigheid, dat het Genootschap in 1928, met prachtig resultaat, het onderzoek financierde van eenige belangrijke grafheuvels in den omtrek van Oosterwolde. De heeren Van Giffen en Popping hebben toen met het Genootschap samengewerkt

Kort daarop is in het Friesch Museum zelfs een nieuwe afdeeling geopend, geheel gewijd aan den opbouw der oudste geschiedenis van Friesland's zand- en veenstreken. De directie van het museum is er op uit deze afdeeling telkens met nieuwe vondsten op peil te houden en is daarbij natuurlijk eenigszins afhankelijk van de medewerking en sympathie van de in gemelde streken wonende belangstellenden. Het bestuur doet dan ook gaarne een beroep op die belangstellenden, in het bijzonder op hen, die wonen in den vrij ver van Leeuwarden gelegen Zuid Oosthoek De daar voorkomende vondsten zullen stellig voor onze provincie het best bewaard blijven, indien men ze een plaats verzekert in het Friesch Museum

* * *

Natuurlijk heeft deze zaak een voorgeschiedenis en het kan wellicht zijn nut hebben om die even te belichten

De heer H. J. Popping heeft zijn liefde voor oudheidkunde overgeërfd van zijn vader. Vroeger, toen het bekende schoolhoofd, de heer Bezema, nog te Oldeberkoop woonde, bestond er in de Stellingwerven een aparte vereeniging voor oudheidkunde, die zeer verdienstelijk werk heeft gedaan. Ook daarna heeft de heer Popping de oudheidkundige onderzoekingen in wijden omtrek rond Oosterwolde voortgezet en met verrassende resultaten. Zijn ontdekkingen van resten uit het oud- en midden-steentijdperk hebben de wetenschap 'n grooten dienst bewezen. Ook de onderzoekingen naar overblijfselen uit lateren tijd, waarvan 't Genootschapsverslag spreekt, zijn aan den speurzin van den heer Popping te danken. Men kan gerust zeggen, dat hij aan het archeologisch onderzoek van de oude Friesche zandgronden den stoot heeft gegeven en dat vóór zijn optreden dit onderzoek geheel werd veronachtzaamd.

Met dat al is men den heer Popping, hoe bestudeerd op dit gebied ook, blijven beschouwen als een leek Het heeft inderdaad moeite gekost om de heeren van de officieele archeologische wetenschap tot de erkenning te brengen, dat de ontdekkingen van den heer Popping wetenschappelijke waarde hadden. Och, den mensch is niets menschelijks vreemd en men heeft het in de wetenschappelijke wereld meer gezien, dat het een vakman niet welgevallig is, wanneer een leek zich verdienstelijk maakt op het terrein, dat de vakman heeft veronachtzaamd

Of dit hier inderdaad het geval is geweest, blijve buiten beschouwing. Men vergete niet, dat archeologische onderzoekingen handen vol geld kosten, zoodat vooral tegenwoordig tal van onderzoekingsobjecten ongerept moeten blijven liggen of door ontginning vernietigd worden. Het is geen onmiddellijk productief werk en dus past het Rijk op dezen dienst de uiterste bezuiniging toe.

Hoe het ook zij, het staat wel vast, dat Frieslands bodem van officieel wetenschappelijke zijde lang die belangstelling niet heeft gehad als hij om zijn historische waarde verdient. Heeft men het terpenonderzoek ook niet steeds overgelaten aan een particulier genootschap, dat voortdurend met geldkrapte heeft te kampen?

In ieder geval, de heer Popping meende, na zijn belangrijke ontdekkingen, reden te hebben tot het oordeel, dat de officieele wetenschap in Nederland hem opzettelijk kleineert. Als tegenstelling daarmede heeft men herhaaldelijk berichten kunnen lezen over het bezoek van buitenlandsche professoren en vakgeleerden aan den heer Popping

Het is in het belang der wetenschap, vooral in dat van het onderzoek naar Frieslands voor-historie, gewenscht, dat beide partijen weer tot elkander komen. Op het terrein der wetenschap behooren persoonlijke inzichten te worden opgeofferd aan het algemeen belang. En Friesland heeft werkelijk veel te weinig toegewijde werkers op dit terrein, dan dat het 't verlies van een hunner zou kunnen gedoogen In samenwerking kan er nog veel tot stand worden gebracht.

Ingezonden.

(Buiten verantwoordelijkheid van de Redactie.)

Drachster Crt. 25.5.33.

Het steengraf te Appelscha en de houding van het bestuur van het Friesch Genootschap.

In de „Leeuwarder Courant" van Zaterdag j.l. komt een uittreksel voor van het jaarverslag van het Friesch Genootschap

Hierin komt o.a. de volgende mededeeling voor:

„Een ten Zuiden van het dorp Appelscha ontdekt zoogenaamd hunnebed bleek te zijn een toevallige groep van zwerfblokken, gelijk er in de door het postplioceene landijs gevormde zand- en leemgronden meerdere zijn aangetroffen"

Daar hebben we nu de eenvoudige oplossing van het vraagstuk! Ik en velen met mij zijn altijd nog belangstellend. Mag ik de heeren bestuurders vriendelijk verzoeken in de kolommen dezer courant even mede te deelen, waar de „meerdere" van deze „toevallige" groepen van steenen zijn aan te treffen? We zouden er nog heel veel van kunnen leeren Maar, waarde lezers, stelt Uw verwachtingen niet te hoog; de controleerbare gegevens krijgt U niet!

Hun conclusie hebben de geleerde heeren bestuurders niet uit eigen onderzoek getrokken. Zoowel zij als het bestuur van „It Fryske Gea", dat nadien hemel en aarde heeft bewogen om de „toevallige groep" in eigendom te verkrijgen, stonden na bezichtiging hiervan, op het standpunt, dat men hier te doen had in ieder geval met menschenwerk.

Vanwaar dan die ommekeer in inzicht? Deze, lezers, steunt op een geheim rapport (ja, geheim! in 't belang der wetenschap!). Overigens een rapport, bijna van a—z aanvechtbaar, waarop zelfs volgens een der leden van het bestuur van het Friesch Genootschap wel wat was aan te merken

Voor mij was en blijft de Appelschaster steengroep een megalithisch graf en wel een z.g. steenkist. En in mijn gezelschap staan vele geologen, archaeologen en praktici op bodemkundig terrein. Dezer dagen nog bezichtigden de vooraanstaande Duitsche archaeologen, de heeren Prof Dr. G. Schwantes en Prof. Dr. J. Andree het object. Ook deze heeren waren overtuigd, dat het een steenkist betrof, gelijk die ook in de Luneburger heide worden aangetroffen, meermalen ook zonder eenig constateerbaar relict, behalve dan de zoo goed als onvergankelijke houtskoolresten.

Aan de zelfvoldaanheid van het bestuur van het Friesch Genootschap — hier verpersoonlijkt in de heeren P. J. C. A. Boeles, N. Ottema en M. Wiegersma — zal ook dit wel geen verandering brengen. Laten zij zich maar te rusten leggen op het geheim rapport van hun onfeilbaren deskundige, dezelfde, die reeds voor eenige jaren beweerde, dat de voorgeschiedenis van Friesland geen nieuws meer kon opleveren! Terwijl wij er in de laatste jaren reeds tientallen van eeuwen aan hebben toegevoegd.

Voor heeren bestuurders van het Fr. Gen. was het verstandiger geweest, deze zaak maar niet meer aan te roeren. Dit bestuur heeft namelijk in de zaak van het Appelschaster steengraf een rol gespeeld, geheel in strijd met zijn plicht om de bestudeering van Frieslands historie te steunen. Maar enfin, ook zonder zijn hulp wordt de voorgeschiedenis van ons gewest wel opgebouwd

Verdere inlichtingen omtrent deze zaak ben ik steeds gaarne bereid te verstrekken aan ieder belangstellende.

Oosterwolde. H. J. POPPING.

INGEZONDEN STUKKEN.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).

Het steengraf te Appelscha en de houding van het bestuur van het „Friesch Genootschap".

In de „Leeuwarder Courant" van Zaterdag j.l komt een uittreksel vóór uit het jaarverslag van het Friesch Genootschap.

Hierin komt o a. de volgende mededeeling voor:

„Een ten Zuiden van het dorp Appelscha ontdekt zoogenaamd hunnebed bleek te zijn een toevallige groep van zwerfblokken, gelijk er in de door het postplioceene landijs gevormde zand- en leemgronden meerdere zijn aangetroffen"

Daar hebben we nu de eenvoudige oplossing van het vraagstuk! Ik en velen met mij zijn altijd nog belangstellend. Mag ik de heeren bestuurders vriendelijk verzoeken in de kolommen dezer courant even mede te deelen, waar de „meerdere" van deze „toevallige" groepen van steenen zijn aan te treffen? We zouden er nog heel veel van kunnen leeren. Maar, waarde lezers, stelt uw verwachtingen niet te hoog, de controleerbare gegevens krijgt u niet!

Hun conclusie hebben de bestuurders niet uit eigen onderzoek getrokken. Zoowel zij als het bestuur van het „Fryske Gea", dat nadien hemel en aarde heeft bewogen, om de „toevallige groep" in eigendom te verkrijgen, stonden na bezichtiging hiervan, op het standpunt dat men hier te doen had in ieder geval met menschenwerk.

Vanwaar dan die ommekeer in inzicht? Deze, lezers, steunt op een geheim rapport (ja, geheim! in 't belang der wetenschap!). Overigens een rapport, bijna van a—z aanvechtbaar, waarop zelfs volgens een der leden van het bestuur van het Friesch Genootschap wel wat was aan te merken.

Voor mij was en blijft te Appelschaster steengroep een megalithisch graf en wel een z.g. steenkist En in mijn gezelschap staan vele geologen, archaeologen en praktici op bodemkundig terrein. Dezer dagen nog bezichtigden de vooraanstaande Duitsche archaeologen, de heeren professor dr. G. Schwantes en prof. dr J. Andree het object. Ook deze heeren waren overtuigd, dat het een steenkist betrof, gelijk die ook in de Luneburger heide worden aangetroffen meermalen ook zonder eenig constateerbaar relict, behalve dan de zoo goed als onvergankelijke houtskoolresten.

Aan de zelfvoldaanheid van het bestuur van het Friesch Genootschap zal ook dit wel geen verandering brengen. Laten zij zich maar te rusten leggen op het geheim rapport van hun onfeilbaren deskundige, dezelfde, die reeds voor eenige jaren beweerde, dat de voorgeschiedenis van Friesland geen nieuws meer kon opleveren! Terwijl wij er in de laatste jaren reeds tientallen van eeuwen aan hebben toegevoegd.

Voor heeren bestuurders van het Friesch Genootschap ware het verstandiger geweest, deze zaak maar niet meer aan te roeren. Dit bestuur heeft namelijk in de zaak van het Appelschaster steengraf een rol gespeeld, geheel in strijd met zijn plicht om de bestudeering van Frieslands historie te steunen. Maar enfin, ook zonder zijn hulp wordt de voorgeschiedenis van ons gewest wel opgebouwd

Verdere inlichtingen omtrent deze zaak ben ik steeds gaarne bereid te verstrekken aan ieder belangstellende

Oosterwolde

H. J. POPPING

Eenigszins bekort. — Red

Leeuw. Ct. 1933

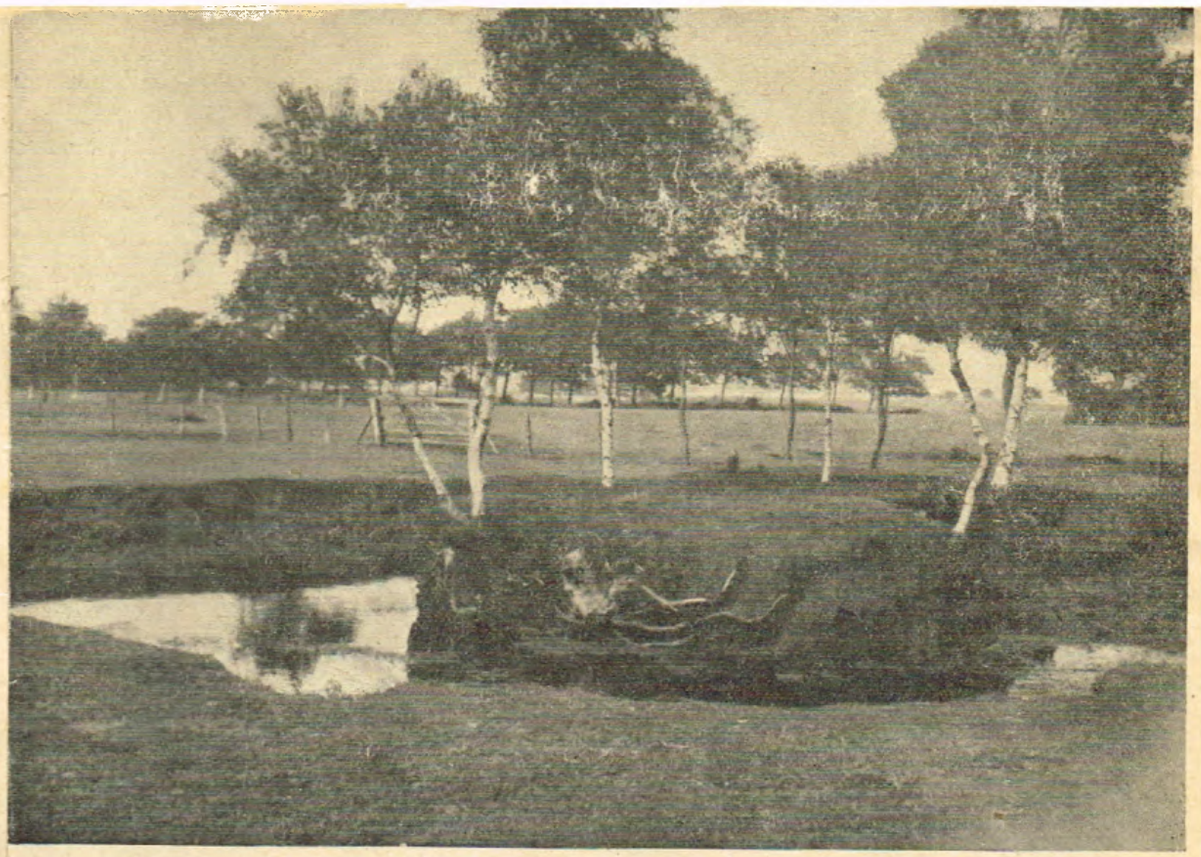

De Knolle

De Wolfsangel, Juli 1936.

Een oude Gerechtsplaats

H. J. Popping

Als een der vele gehuchten om het plaatsje Oosterwolde, in Friesland bij de grens van Drenthe gelegen, wordt genoemd De Knolle. Voorzoover uit de geschreven geschiedenis en oude kaarten valt na te gaan, stond hier vroeger één boerenhoeve. Later schijnt er tijdelijk een tweede te hebben gestaan. In 't begin der vorige eeuw was het aantal echter al weer tot één verminderd. Deze plaats moet meer dan 250 H.A. groot zijn geweest; het meerendeel der gronden bestond echter uit heideveld en veen.

Reeds in 1542 wordt melding gemaakt van landerijen van De Knolle.

Nog staat daar de oude hoeve met den kop naar het wijde veld; ze is ter plaatse echter reeds meermalen herbouwd.

Wat beteekent de naam Knolle?

Aan den gevel van het oude huis hangt aan een muuranker, dat het jaar 1715 vermeldt, een uit ijzer gesmede knol of raap, de bekende stoppelvrucht.

Toch heeft deze veldvrucht oorspronkelijk niets met den ouden naam Knol of Knolle te maken. Maar een latere bewoner of eigenaar van het huis heeft, onkundig van de oorspronkelijke beteekenis van den naam der omgeving, het interessant gevonden een huisteeken aan te nemen dat een eensluidende naam had.

Welke beteekenis moeten we dan aan den naam Knolle geven?

Prof. J. H. Gallée schrijft in Nomina Geographica Neerlandica, IIe deel, over den naam Knolle of Nolle:

„In Nederland kennen wij met bovenstaande naam:
de Nollen op Texel, binnenduinen met gras of helm begroeid;
de Nolle op Walcheren bij Vlissingen, een fort op het duin. Van der Aa deelt hieromtrent mede dat het vroeger Den Holle genaamd zou zijn geweest; of dit inderdaad het geval is dan wel of deze naam den Holle gemaakt is ter verklaring van den naam Nolle, die niet meer verstaan werd, kan ik bij gebrek aan bescheiden niet beslissen.
Nollen in Overijsel; een huis bij Wierden, en eene gemeente van gelijken naam bij St. Pancras in Nrd.-Holland.
De Nol is de naam van een gehucht bij Gorinchem en van een gehucht bij Woudrichem.
De vorm knol komt voor in:
Knolle, een huis en eene buurt bij Oosterwolde in Friesland.
De Knol, een huis bij de Smilde in Drenthe en een bij Kantens in Groningen.
Of de Ooster- en Westerknolle, die samen de gemeente Knollendam uitmaken, hetzelfde beteekenen, zullen de vroegere namen en de gesteldheid van de plaats wellicht kunnen uitwijzen.

De plaatsen, die door deze namen aangeduid worden, liggen meest alle op of in de nabijheid van eene of andere zandige verhevenheid.

Ook buiten onze grenzen treft men dergelijke plaatsnamen aan.

Thans is nol en nolle bij ons uit de schrijftaal geheel verdwenen. In vroeger tijd bestond het, zelfs nog in de 17e eeuw. Westerbaen in zijn Ockenburg spreekt o.a. nog van „knijntjes, die"

„Ontkruypen het gevaer
in nolletjes en bergen."

Bij Maerlant komt het niet in de beteekenis van heuvel of duin voor, maar in die van kruin (van het hoofd), waar hij spreekt:

„Van der nollen
toten hielen saen."

Maar wat was hier bij Oosterwolde nu in deze omgeving De Knol?
De boerderij? Neen. Bestond hier een natuurlijke hoogte, die dezen naam rechtvaardigde? Weder neen.
Maar er was en is — hoewel niet meer geheel in zijn oorspronkelijke gedaante — wel een kunstmatig bouwsel, dat dien naam mocht dragen: „eene of andere zandige verhevenheid". Het is het rondeel, gelegen ter noordzijde van de zathe, waarvan we bij dit artikel een foto geven.
Het is een zeer merkwaardige plek. Een heuveltje, waarvan de middellijn ± 8 meter is, doch oorspronkelijk grooter zal zijn geweest (de randen zijn in den loop der vele jaren belangrijk afgebrokkeld) ligt hier in 'n breede begrachting. Eenige berken met hun witte stammen sieren thans het cirkelvormige terreintje. Maar een vijftigtal jaren terug lag het geheel niet in een weiland, doch in een groote brink van eiken en binnen de breede gracht stonden toen ook forsche boomen.
De doorsnee van het geheel, dus met de begrachting, is thans ± 20 meter. Vragen we waarvoor toch deze merkwaardige plek hier is gesticht, dan fluistert de overlevering, dat het een gerechtsplaats is, een dingstede, of zooals onze oosterburen zeggen een „Thingstätte". En we moeten dan ook toegeven, dat we geen andere verklaring voor dit bouwsel weten.
Prietze[1]) schrijft: „Kunstmatige heuvels zijn in Neder-Duitschland, gelijk ook elders, zeer vaak als „Thinghügel" (gerechtsplaatsen of offerplaatsen) in gebruik geweest. In Friesland heeten ze Warf, in Sleeswijk Büll en Knüll, in Denemarken Böll[2]).
Maar wanneer we nu in de omgrachte plaats De Knolle een oude gerechtsplaats, dingstede of offerplaats herkennen, dan komt de vraag naar voren: Uit welken tijd stamt dit bouwsel?
Moeten we in de Knolle een oude dingstede der Stellingwerven zien, waar de Stellingen recht spraken, of is de oorsprong van deze plaats ouder? Niet onwaarschijnlijk gaat de oprichting van dezen heuvel naar eén verder verleden terug, wat niet wil zeggen, dat hij in den tijd der Stellingen niet meer in gebruik zou zijn geweest. Gezien de ligging temidden van een omgeving, die steeds in vroegmiddeleeuwschen en ouderen tijd bevolkt was, is het voor de hand liggend, dat de Knolle reeds in vóór-Christelijken Germaanschen tijd een plaats was, waar rechts- en godsdienstige handelingen werden verricht. Te meer, daar het gebied van de Knolle in lateren tijd veel schaarscher bewoond was.
Wanneer men het heuveltje in de gracht beschouwt, dan zal men, ook als men in aanmerking neemt, dat het in den loop der tijden heel wat is aangetast en verkleind door het water der gracht, het onwillekeurig te nietig vinden voor een groote volksverzameling. Bij eenige handeling stonden echter de rechters, eventueel priesters, in de omheining (hetzij deze van water, van hout of van steen was) bij den rechts- of offersteen en het volk stond buiten de omheining. Daarbij had men vergaderingen, waar slechts de buurschappen bijeen kwamen en grootere, waar de bewoners van een streek, een gouw enz. bijeen kwamen. Zoo werden de landdagen in het oude Drente gehouden in het Grollerholt, op den Bisschopsberg te Havelte of te Hulsvoorde. Louter plaatselijke aangelegenheden van dorpen, gehuchten, buurten, marken of kluften werden behandeld onder de leiding van volmachten in boer- of buur- of markvergaderingen.
Merkwaardig is, hoe de oude zeden in stand blijven. Zoo schrijft de Romein Cornelius Tacitus[3]) van de rechtszittingen der Germanen: „Tot het houden van het „ding" verzamelen zij zich, tenzij iets toevalligs of plotselings in den weg komt, op vaste dagen, en wel meer bepaald bij nieuwe of volle maan".
Rahder schreef in 1879: „Nog worden vergaderingen in den Oosthoek van Drenthe alleen bij volle maan gehouden." Maar werden tot voor kort de „buurtvergaderingen" in Stellingwerf ook niet nog bij volle maan bijeengeroepen?
„Voorts werden de Drentsche landdagen altijd gehouden onder den blooten hemel" (Rahder). De Germanen deden, volgens Tacitus, evenzoo: „Overigens achten zij het in strijd met de majesteit der goden hen binnen tempelwanden op te sluiten of beelden, gelijkende op menschengestalten, van hen te maken; wouden en bosschen wijden zij tot hun tempels, en onder de namen hunner goden roepen zij dat geheimzinnige iets aan, dat zij alleen met hun geestesoog in eerbiedigen schroom aanschouwen."
Waar in de Knolle, gelijk de overlevering zegt, een oude rechtsplaats is te zien, zoo zal daar midden op het omgrachte terrein eenmaal een groote steen hebben gestaan, waarop of waarbij plechtige handelingen werden verricht. Want geen oude Germaansche cultusplaats is denkbaar zonder den heiligen steen, hetzij met of zonder runen of symbolische teekens. Hoe lang nog het voorvaderlijk gebruik hier en daar heeft voortgeduurd, moge blijken uit den inhoud van een oud handschrift, op Appingedam betrekking hebbende: „In den jaere unzes here 1578, des dinxdags nae Jubilate, sijnde den 22 Aprilis heft de Erbare Eppo Baeuchens, dat Redger recht angeswoeren in de Wijck up den eene grote steen edder vlinte up dat kerckpadt tusschen der kerckstrate und roster gelegen".[4])
Een ouder getuigenis bevat „Van den Vos Reinaerde":

„Doe dese redene was gedaen,
Doe ghinc Nobel, die coninc staen,
Up ene hoghe staghe van s t e n e,
Daer hi up plach te stane allene
Als hi sat in 't hof te d i n g h e."

Vele „Thingstätten" en „Malstätten" in Duitschland bezitten nog de geheiligde steenen.
Het terugvinden van den cultussteen van de Knolle zal echter wel tot de vrome wenschen blijven behooren. Toen de kerstening doordrong heeft men zeer veel van hetgeen aan de oude zeden herinnerde vernietigd. En mocht toen de zware kei al zijn gespaard, — in een lateren tijd, toen niemand meer wist, wat voor beteekenis hij had gehad in het leven van de voorvaderen, zochten steenkloppers de velden af en sloegen daar alles tot gruis wat ze konden vinden van de „zwervers uit Skandinavië".
Het zij zoo, maar het mooie plekje De Knolle, het plekje grond, omsloten door water en begroeid met witte berken, dat herinnert aan het leven van onze voorvaderen, — dit is er gelukkig nog. Het is een zeldzaam overblijfsel, zeldzaam als de Ballerkuil, maar veel mooier. En het dient bewaard te blijven als een herinnering aan de zeden van ons voorgeslacht.

---

1) In „Das Geheimnis der Deutschen Ortsnamen".
2) We willen hier even wijzen op den naam van het Friesche dorp Boijl, oudtijds Bühl of Buul. De beteekenis is weer heuvel. Was dit de ronde heuvel aan den weg naar Doldersum, het z.g. Joodsche Kerkhof, waarop vroeger (volgens dr. Pleyte) een zware steen heeft gelegen?
3) Germania.
4) Dr. R. Westerhoff in Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van de provincie Groningen, 4e deel, pag. 338 e.v.

belangstellend Mag ik de ... delijk verzoeken in de kolommen dezer courant even ... meerdere" van deze „toe-

Leeuw. Courant 28 Sept 1936

Een belangrijke opgraving onder Makkinga.

De oudste cultuur in Friesland in het Kuinredal.

Mr. P. C. J. A. Boeles schrijft ons:

De zoo belangrijke vondsten uit het oudere steenen tijdperk, die sedert 1933 te voorschijn kwamen op een drietal plaatsen in het Kuinredal onder Oosterwolde, in het Z.O. van Friesland, hebben in breede kring aandacht getrokken. Van het bestaan van dergelijke oude culturen, vooral bekend uit de rotswoningen in Frankrijk, was, slechts enkele jaren geleden, in ons land nog geen enkel bewijsstuk gevonden. De Friesche vondsten, die opgespoord werden door den bekenden oudheidkundige H. J. Popping te Oosterwolde, zijn verleden jaar voor een groot gedeelte aangekocht voor het Friesch Museum te Leeuwarden. Zij deden de wensch ontstaan om verschillende wetenschappelijke vraagstukken, die daarmee verband houden, nader te onderzoeken.

Thans is het aan het bestuur van het Friesch Genootschap gelukt om de noodige geldelijke middelen te vinden, dank zij ook een belangrijke bijdrage van een voor enkele jaren in Friesland bijeengebracht „fonds". Dr. A. E. van Giffen, hoewel reeds door velerlei werk in beslag genomen, werd bereid gevonden het onderzoek te verrichten, tezamen met den heer Popping, met medewerking van het Friesch Museum. Uitgekozen werd een terrein, dat ten noorden aansluit aan het zoogenaamde „Lochtenrek" onder Makkinga, in de westelijke hoek, gevormd door de samenvloeiïng van de Kuinre of Tjonger en het Kleindiep. Te Lochtenrek vond Popping in 1934, wat hij kon noemen „de schoonste praehistorische steencultuur van ons land." Hier eindigt een diluviale zandrug niet ver van de Kuinre en verloopt onder een zware veenlaag, die de voormalige bedding van dit riviertje en zijn dal, in de loop van vele eeuwen heeft gevuld.

Dr. Van Giffen heeft met een beproefde staf zijn opgravingstenten opgeslagen aan de noordkant van 't dennenboschje, dat het einde van de zandrug bedekt, bij een groene vlakte, waaronder de merkwaardige veenlagen liggen, die niet alleen voor den archaeoloog, maar ook voor den natuuronderzoeker, den palaeo-botanicus, talrijke kostbare gegevens bevatten.

Bij het onderzoek, dat de 14de September werd begonnen, is, met hulp van een aantal werklooze arbeiders, een zeer breede sleuf gegraven, die geleidelijk afdaalt tot de onder 't veen gelegen zandige bedding van het riviertje. Een bedding, die zich wel eens verplaatste. Het is gelukt om sporen van de Lochtenreksche cultuur in de diluviale bodem van het boschje op te sporen en te vervolgen tot in de zandige rivierbodem onder het veen. Op zich zelf is dit reeds een belangrijk resultaat, dat aantoont, dat de zware veenlagen die het oude rivierbed thans geheel opvullen, jonger moeten zijn dan de hier bedoelde cultuur. Ook voor de kennis van het veen is dit van belang en omgekeerd hoopt de archaeoloog van den palaeobotanicus, dr Florschütz, te vernemen: welke klimaten en tijden de veenlagen deden groeien. Wij zagen nog de vertikale gleuf in het veen, waaruit de heer Florschütz zijn veenmonsters nam.

Een gelukkig toeval wilde reeds, dat ongeveer ter halver hoogte, uit de meerdere meters dikke veenlaag boven de voormalige bedding, een prachtige en zeldzame steenen strijdbijl met steelgat, voor de dag kwam, die ongeveer 1800 jaren voor onze jaartelling daar in het veen gezakt is en zegt, dat de diepere veenlagen veel ouder moeten zijn. Het veen leverde voorts enkele stukken bewerkt hertshoorn en een stuk schedel van een eland.

Bij het ontgraven der diepste lagen is het een voortdurende worsteling met het grondwater, dat met twee pompen wordt weggewerkt, maar steeds langs de helling van de sleuf blijft toestroomen.

In het boschje zagen wij de blootlegging van enkele brandkuilen, resten van vuren gestookt door primitieve menschen, die zich hier ophielden aan het einde van de ijstijd, toen het landijs ons land niet meer bereikte. Bij een der brandplekken sluit een ruimere kring aan, wellicht van een hutkom. Kennelijk heeft men hier slechts te doen met sporen van verblijf in een bepaalde vroege periode, toen zelfs het gebruik van aardewerk nog onbekend was, want nergens werd een op latere bewoning duidende potscherf gevonden. Alleen bewerkte vuursteentjes, waaronder en kele met typische vorm, waarvan Lochtenrek, 'n paar honderd m. meer zuidelijk, zulk een schitterende oogst opleverde. Deze cultuur wordt nu wetenschappelijk beter vastgelegd dan tot dusverre bij onderzoek aan de oppervlakte mogelijk was.

Het onderzoek zal in het geheel drie weken duren en is als een der eersten van die aard wellicht nog nader te vervolgen, met behulp ook van krachtiger pompen, die het dan mogelijk maken om grootere stukken veen te ontgraven en waarschijnlijk nog talrijke resten van het wild uit oude tijden te vinden, waarvan bij de kanalisatie van de Tjonger, in het laatst der vorige eeuw, op sommige plaatsen wagenvrachten voor de dag kwamen.

Daarvan is slechts de herinnering overgebleven bij een enkelen arbeider, die ter plaatse in zijn jeugd is werkzaam geweest. Wel zijn er uit latere gravingen verschillene beenderenresten bewaard gebleven. In elk geval hebben wij thans een zeer fraai begin en Friesland mag er zich wel op verheugen, dat een zoo belangrijk onderzoek juist hier plaats vindt en relief geeft aan de aanwinsten van het Friesch Museum uit de collectie-Popping.

Juni 1936
De Wolfsangel

Uit ver Verleden.

H. J. Popping

Waar in ons vaderland de grond nog woest en onontgonnen ligt, vinden wij, zooveel mogelijk op een hooger gedeelte, de grafheuvels van ons voorgeslacht.
Eenzaam op de wijde heide, soms ook met eenige bijeen, liggen zij daar sedert eeuwen. Een enkele maal vinden wij er vele bij elkaar; op de heide bewesten Hooghalen en tusschen Zeyen en Donderen liggen tientallen dezer grafheuvels.
Indrukwekkend is de aanblik, wanneer de schemer valt over de Drentsche hei en de silhouetten der grafheuvels zich tegen den donkerenden einder afteekenen. Ruig en ongerept is het landschap, de wind strijkt door het heidekruid en de wolken trekken over in stagen gang. De dorpen liggen ver, niets roert zich. Slechts een enkele vogel verstoort een oogenblik de avondlijke stilte met licht gerucht. Grootsch en plechtig is het doodenveld, waar sedert duizenden van jaren ons voorgeslacht rust.
Honderden, ja wellicht duizenden meer van deze grafheuvels hebben op de hoogere gronden in ons land gelegen. Piccardt, de oude Drentsche geschiedschrijver, vermeldde er vele in Drente, die nu al lang door ontginning van den grond verdwenen zijn. Zoo liggen er onder de oude esschen en enken nog vele graven van menschen uit het brons-tijdperk. Diep in het roode zand ligt de kuil met de grijze aarde, waarin nog een klokbeker, een bijl of hamer of bronzen dolk als bijgave; en daarboven ploegde reeds jaar op jaar de landman zijn akker en wiegden de gouden aren van het koren in den wind. Zoo werden voor enkele jaren bij een zandgraving in een esch in het Z.O. van Friesland eenige graven gevonden onder een meterdikke cultuurlaag. De heuvels waren reeds voor duizend jaar geslecht en over de graven van hen, wier strijd gestreden was, groeiden en bloeiden telken jare de gewassen, die nieuwe geslachten tot voedsel strekten.
Stammen sommige van deze tumuli nog uit het steen-tijdperk, de andere behooren tot het brons-tijdperk (den tijd, waarin de mensch het brons, legeering van koper en tin, had leeren te bewerken), wat blijkt uit de bijgaven, den dooden meegegeven.
Voor enkele jaren ontdekten wij op een stukje hooge heide onder Marum (Gr.) een drietal dezer grafheuvels. Ze werden daarop ontgraven door dr. Bursch, assistent van dr. Holwerda. Een dezer grafheuvels had als gewoonlijk het oorspronkelijke graf, d.i. het graf, waarvoor de heuvel was opgeworpen, in het middelpunt. Hierom gegroepeerd lagen, als latere bijzettingen, gestrekte graven uit het brons-tijdperk in bekistingen, waarvan de afteekening nog duidelijk was te onderscheiden. In één dezer latere bijzettingen waren nog enkele skeletresten bewaard gebleven, een zeldzaamheid in onzen poreuzen zandbodem.

De heer J. Siebinga, arts te Opeinde (Sm.), die mede bij de ontgraving tegenwoordig was, verkreeg de beenderresten. Bij diens nader onderzoek bleek, dat op een paar beenderen fragmenten van geweven kleedingstukken kleefden. De bijna totaal vergane stof vertoonde een jute-achtig weefsel.
Hier was ook voor ons land het bewijs, dat in het brons-tijdperk (2000 tot 800 j. v. Chr.) de bewoners geen beestenvellen droegen, doch geweven kleedingstukken. Of ze daarbij of daarnaast in het barre jaargetijde nog dierenhuiden droegen, we weten het niet, maar het is aannemelijk. Bontwerk wordt nog heden gedragen.
We wisten trouwens wel, dat ons voorgeslacht in dien grijzen voortijd het weven, zoowel van wollen als van plantaardige stoffen, kende. Niet ons land was het, dat door gelukkige vondsten ons inlichtte, hoewel reeds eenige jaren geleden in een veenlaag in Drente weefsel werd gevonden in gezelschap van wapens uit het brons-tijdperk.
Vooral in Denemarken deden bodemomstandigheden deze organische stoffen beter bewaard blijven. De oudheidkundige Sophus Müller vertelde hierover reeds in het laatst der vorige eeuw in „Nordische Altertumskunde": „Tot de merkwaardigste overblijfselen uit den voortijd behooren de complete en goed bewaard gebleven mannen- en vrouwendrachten, die in eiken kisten in Jutlandsche en Sleeswijksche grafheuvels gevonden zijn. Nergens buiten Denemarken, noch in Europa, noch in de andere werelddeelen, zijn kleedingstukken uit een zoo ver terugliggenden tijd als het oudere brons-tijdperk voor den dag gekomen."
Deze vondsten hebben van de gebruikelijke opvattingen omtrent de kleeding uit dien tijd niet veel over gelaten. Zij hebben trouwens in het algemeen de populaire voorstelling onzer schoolboekjes, dat onze voorouders barbaren waren, reeds sedert lang onhoudbaar gemaakt.
De kleedingstukken, die gevonden werden, stellen ons in staat ons van de kleederdracht een duidelijke voorstelling te maken. De beide afbeeldingen geven de kleeding van een Germaanschen man en een Germaansche vrouw omstreeks 1500 voor Chr. weer. Zij zijn ontleend aan „5000 Jahre Deutschland" van Jörg Lechler. De beelden zelf bevinden zich in het museum te Halle in Duitschland en zijn gereconstrueerd naar de vondsten uit eiken lijkkisten uit dien tijd.
Dezelfde stammen, zonen van hetzelfde Germaansche ras, woonden toen hier zoowel als in Noord-Duitschland en de Noordsche landen. Zijn hier de vondsten schaarscher, die wijzen op een reeds gevorderde beschaving, op een geordend maatschappelijk samenleven, dan is de oorzaak in hoofdzaak, dat de gesteldheid van onzen bodem niet toeliet, dat we nog veel uit dien tijd in onze musea kunnen bergen. Het zijn bijna alleen de veenen, die nu en dan een schat uit dien tijd na zooveel eeuwen weer aan het daglicht brengen.
De man droeg een hooge, ronde muts. Zijn bovenlichaam was gehuld in een geweven kleedingstuk, dat van boven over de borst reikte en van onderen ongeveer tot de knieën ging. Een band over den schouder hield dit kleedingstuk vast, mede met een riem of band om het middel, waaraan een bronzen wapen bevestigd was. De schouders en armen werden bedekt door een los neerhangenden mantel, die volgens prof. Schuchhardt (Deutsche Vor- und Frühgeschichte in Bildern) ten nauwste herinnert aan de Grieksche chlamys. Ze is daaraan ten voorbeeld geweest, meent prof. Schuchhardt, want de chlamys stamt niet van de Middellandsche Zee of uit het Oosten.
De beenen waren naakt en aan de voeten droeg men lederen schoenen.
De vrouw uit dien tijd droeg als de moderne vrouw een blouse en rok, al zal dan de stof wel wat duurzamer en vrij zeker wat grover zijn geweest dan de prulletjes van kunstzijde van tegenwoordig. Een haarnetje hield het haar in den gewenschten vorm. Men wist ook kleur te leggen in de kleedij, gelijk o.a. nog een siergordel bewijst, die in het midden wit en langs de kanten rood gekleurd was. Aan den gordel prijkte een goudglanzende, fraai bewerkte bronzen schijf, terwijl een bronzen halsring of -kraag en armringen voor verdere versiering zorgden.
Dat de vrouw niet als minderwaardige van den man werd beschouwd, bewijzen de bijgaven in de graven. Er werd haar naast haar sieraden niet een voorwerp voor huisarbeid, doch evenals den man een fraaie dolk meegegeven in haar laatste rustplaats.
Zoo zien we dus, dat onze voorvaderen hier 3500 jaar geleden niet door veld en bosch zwierven als wilden in beestenvellen gehuld, doch hier woonden als menschen, die reeds in een vrij hoog cultuurstadium verkeerden en die in alles wat wij van hen weten reeds blijk gaven veel smaak, kunstgevoel en kunstvaardigheid te bezitten.
Ook voor ons land geldt, wat Jakob Grimm reeds in 1844 voor Duitschland schreef:
„Omdat ik ervoer, dat zijn taal, zijn recht en zijn ouderdom veel te laag getaxeerd werden, wilde ik mijn vaderland verhoogen."
Om ons vaderland te verhoogen, behoeven wij slechts de feiten te laten spreken.

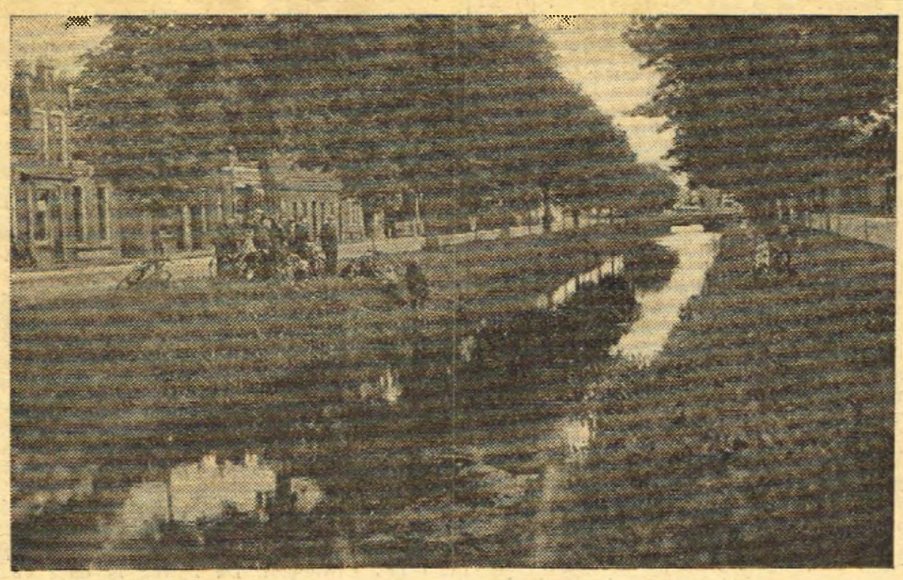

Oosterwolde, het mooie dorp in Ooststelling verf.

Een tocht door Friesland

In Oosterwolde dronken we een kopje koffie met koek, zoon echt-Friesche gewoonte. Het is een mooi aangelegd dorp, dat op weg is om wereldberoemd te worden. Hier woont namelijk de heer H. J. Popping. Deze eenvoudige Fries is een autodidactisch prae-historicus. Hij heeft de bodem van Friesland onderzocht, en talloze cultuurresten verzameld, die een blik schenken in de bewoning van dit gewest vanaf de allervroegste tijden, toen mammoeten en dergelijk gedierte hier nog vrij en ongedwongen rondliep. In het in afleveringen verschijnende werk van Dr. H G. W. van der Wielen, „Friesland door de eeuwen heen", wordt zijn naam herhaaldelijk genoemd en op zijn enorme collectie gewezen. Vermoedelijk is dit een der grootste verzamelingen van vóórhistorische voorwerpen, die er op de heele wereld te vinden is. Juist de dag te voren had de heer Popping nog een stuk van een poot van een mammoet bezorgd gekregen, die hij bezig was te conserveeren. Ieder die deze kant uitgaat, raden wij ten sterkste aan de heer Popping in zijn eenvoudige woning, waarin een boekwinkel gevestigd is, te bezoeken.

Na Oosterwolde ging de tocht op Appelscha aan. De Appelschaster „duinen" zijn beroemd. Men kan ze het best vergelijken met de mooiste stukken van het Veluwelandschap; ze zijn een unicum in het Noorden Wel vindt men in meerdere heiden zandverstuivingen en duinvormingen, maar zoo mooi, zoo uitgestrekt als deze nergens.

Rotterdamse Crt.

Drachster Crt. 7. 3. 33.

„Een neolithische nederzetting in de z.g. „150 bunder" te Appelscha", door H. J. Popping. Met teekeningen en foto's van den schrijver. Drukkerij Popping & v. d. Meer te Oosterwolde.

De z.g. „150 bunder" is een complex heidegrond onder Appelscha, sedert 1930 in ontginning bij de N.V „De drie Provinciën". Al spoedig bleek bij de werkzaamheden, dat de bodem hier oudheden bevatte, en dit terrein werd dus een dankbaar object van onderzoek voor den ijverigen en zeer bekwamen amateur-oudheidkundige, den heer H. J. Popping. Voor een onderzoek door voorzichtige afplagging en afschaving ontbraken de middelen en dus werd den werklieden verzocht, zooveel mogelijk alle bewerkte steenen, brokken aardewerk etc. te verzamelen. Hieraan werd zooveel mogelijk voldaan en in bovengenoemde brochure geeft de heer Popping nu een korte beschrijving met toelichting en teekeningen van hetgeen aan merkwaardigs verzameld werd, en concludeert hij uit het gevondene, dat op dit groote heidegebied in het neolithitische tijdperk (jongsteentijd), een veertigtal eeuwen geleden, zich een nederzetting moet hebben bevonden, een stam moet hebben gewoond in primitieve woningen, gebruik makend van wapens en huishoudelijke artikelen die zij van steen vervaardigden of uit leem bakten. En het gevonden materiaal geeft eenigen kijk op de levenswijze van die menschen. Zoo zijn een viertal maalsteenen met bijbehoorende lichtere wrijfsteenen gevonden, dienende om het graan te kneuzen, welke steenen dus vertellen, dat de mensch van de „150 bunder" reeds den akkerbouw beoefende. Ook werd een fragment van een ploegschaar gevonden. Verder een slijpsteen om bijlen te slijpen, een fraai stuk kwartsiet in bijlvorm, steenen hamers en tal van kleinere werktuigen: beiteltjes, lanspunten, messen, schrabbers enz.

Met deze publicatie heeft de heer Popping weer een interessante bijdrage geleverd tot de kennis van de voorgeschiedenis van ons land.